

Njene citre romajo . . .

Silhueta. — Spisal F. S. Finžgar.

Murni so črinčrinkali, peresa v tankem topolu so nalahko trepetala, dišalo je po mladem senu. Skozi vas je šumel potok, po nebu se je vozila luna. Izprehajal sem se v tem bajnem večeru za vasjo po mehkih stezicah, s palico sem zamahoval — vselej seveda brezuspešno — po svetlih lučkah, ki so švigale po zraku: kresnice so jadrale z žarečimi lampijončki po mirnem vzduhu. Bilo mi je tako dolgočasno-ugodno in poetično-prijetno, kakor je sploh človeku, ki uživa brezskrbno mladost in ob njej še sladke počitnice. Srce je neizmerno polno in koprneče, a se ne zaveda, česa je polno in po čem hrepeni. V mladih sanjah se mi je zibalo, pozdravljalo je poezijo narave, odmevali so v njem vriski koscev, lajanje vaških psov, ki so pred skednji sedeli in jezno enomerno bevskali v polno luno.

Prišel sem do vrtiča, sredi katerega je sanjala bela hiša. Skozi veje jablan so vreli žarki od razsvetljenega okna. Na žarkih pa je plavala po trepetajočem listju rahla harmonija in v to je bila kakor s pajčolanom povita drobna in otožna pesem sanjajoče deklice. Srce je oglušelo za murnčke, za ukanje koscev in odmeve vaških čuvajev. Poslušalo je samo to prelepo melodijo. Kot tat sem se priplazil skozi vrt. Jezile so me bilke, ki so šumele pod nogami, motile so me goste veje jablan, ki so zastirale okno in trgale žarke, ki so se vsipali od luči skozi okno. Naslonil sem se ob deblo. Zveneli so novi akordi, donele nove pesmi, a vse so bile tako rahle, tako nežne in nedolžne, kakor bi si ne upale vun skozi okno pod nočno nebo, kakor bi jih bilo strah krepkih, fantovskih glasov, škripanja črnih murnov in odmeva vaških čuvajev.

Stal sem in užival — — —

Ko se zdramim, ni bilo več ubranih akordov, ni bilo svetlih žarkov, odprto okno je tiho dremalo za košato jablano.

In tedaj sem tiho šel izpod drevesa, skrivoma gazil po rosni travi, bal sem se nečesa, kakor se boji tat, ki ukrade sveto stvar. Nosil sem v duši vse akorde, v srce sem zaprl tisti glasek in s temi ukradenimi dragulji sem bežal proti domu po stranskih stezicah, boječ se, da ne bi stopil predme duh tiste deklice in mi grozeče zažugal: „Tat! Vrni, kar si ukral! Saj ni bilo zate! Tat! Tat! Tat!“ — — —

Pritapal sem po prstih v svojo sobo, zaklenil duri, luči nisem prižgal in v postelji sem se zadelač čez glavo. Toda akordov nisem mogel utešiti; zveneli so neprehoma v moji duši, odmevali celo noč v spanju, in šele mogočno, jasno jutro, ki je odičeno z briljantno roso potrkalo na moje okno, šele ono je zabrisalo z mogočno potezo veselega dne melanholično harmonijo v mojem srcu. — — — — —

A kmalu je prišel večer. Zopet so začrinčrinkali murnčki po ledinah, priveslala je luna nad vas, in prepevali so kosci vračajoči se s travnikov. Zopet sem se izprehajal po stezah med zrelo pšenico, po mehkih košeninah in s palčko sem lovil svetle lampijončke švigajočih kresnic. V srcu se je pa oglasila harmonija preteklih noči, zazvenela je pesem, stkana iz najčistejših glaskov. In zavedel sem se svoje tatvine, sram me je bilo in bežal sem proč od vrta, kjer stoji sredi jablan bela hiša, bežal hitro in tako dolgo, da sem slednjič vendarle zopet stal ob debelu in gledal v okno bele hiše, odkoder so pluli žarki svetilke. Sapo sem pridržaval, čul sem, kako mi je kovalo srce, oči so zrle nepremično za žarki skozi gosto jablano. Ali moje uho je bilo razočarano, moja duša pa nesrečna. Zakaj zgrnila se je nad oknom hipoma siva tema, jablano je obletel netopir, psi so mogočno zalajali, mene je pa bilo strah in sram. Snoči sem se bal, ker sem se vračal kot tat, a bil sem

vesel ukradenih biserov; nocoj sem prišel zopet krast, pa sem bil jezen, ker sem se vračal prazen domov.

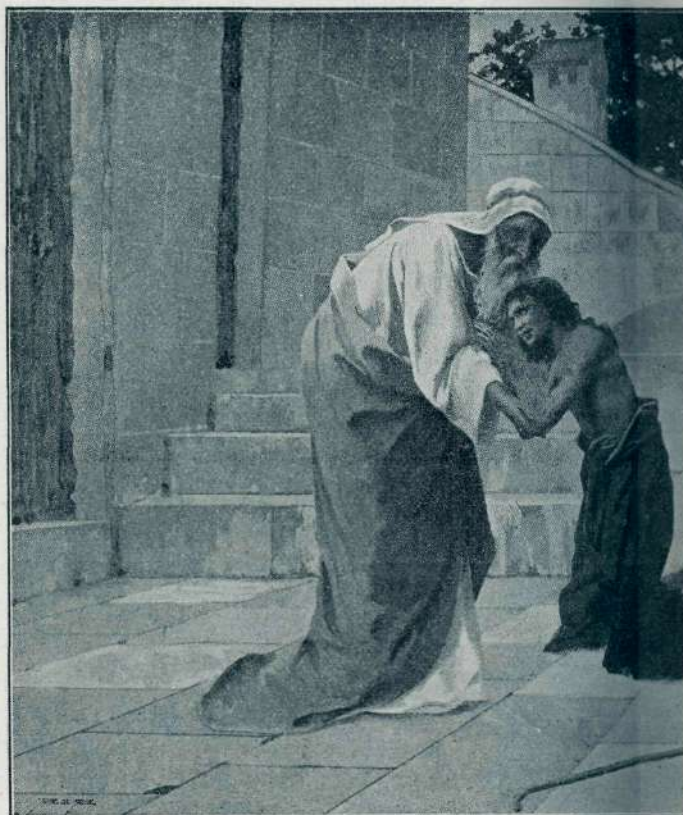
Preteklo je toliko večerov, da se je pomračila lunina ploskev za polovico. Na vrtu po travi se je sledila gaz tatinskih obiskov. Pod jablano je bila pohojena trava, katero so poteptale moje nemirno čakajoče noge. Vsak večer je bilo okno razsvetljeno, pa vsak večer je leglo k pokoju brez akordov in brez pesmi. V meni se je pa vzbudila vest, ki mi je neprestano očitala tatvino, oglasil se je žugar, ki je vzdržno trdil: „Ti si oglušil strune, ti si užalil tisto rahlo srce za oknom — ti — ti — predrzni tat — tat —!“ In tako neizmerno klaverno je postalo moje srce, tako bridko zamišljeno in melanholično — —

* * *

Slavili smo šumno slavje. V beli hiši sredi jablan je bilo življenje — bučno, svatovsko življenje. Vsepo vsodi krog hiše so stali koleslji. Iz dimnika se je že par dni neprestano kadilo; danes pa cvrči in šumi po kuhinji, duh po cvrtju in pečenkah se toči po celi okolici; po plankah se obešajo lačni otroci in preže na grižljaje, katere jim z radodarno roko prinašajo svatje, vsi tako silno praznični, vsi z velikimi šopki za klubom pa vsi veseli in razigrani. S pōda odmevajo trobente in doné trdi udarci mogočnih škornjev, ki se vrtijo neumorno v taktu valčkov in polk.

V hiši za prvo mizo sedi novoporočeni par. Krog tega so razvrščeni ugledni svatje, oče župan in mati županja, starejšina in teta, najbogatejši kmetje iz okolice, a tudi mestna gospōda sedi med njimi. Neprestano žvenketajo kozarci, napiva se s tisto trdovratno vztrajnostjo, ki jo rodi vino, nazdravlja se z večno starimi frazami, v katerih je tako kruto malo srca in še manj misli. Vsak govornik seda samozavestno, ko je izbrbljal stokrat premlete stavke, vsak izpije do dna na zdravje ženina in neveste in vsak išče v očeh nevestinih globoke zahvale za velepomembne in iskrene besede. In res zahvaljujejo njene plave oči vsakega po vrsti,

in prikimava jim nežna glavica rahlo in milo, kakor se klanja kelih bele cvetke v večerni sapi. Vse je hrupno in glasno, vse se nekam zanosno trka na prsi, češ, mi smo mi, mi veljaki, mi bogataši, mi velmožje in poglavarji cele okolice. Le ona, nevesta, je tako skromna in tiha; njeno lice je belo kakor mirtino cvetje; v njenih laseh, krog njenih ustnic se ziblje skozi rahle smehe nekaj kakor skrb, njene oči pa se večkrat zagledajo v nedozorno daljavo in postanejo za

Izgubljen

hip vlažne, kot bi se od nečesa poslavljalje. Ozró se vselej potem zaupno na ženina, njeno vitko telo se za spoznanje nagne proti njemu, kakor bi šibko drevesce iskalo opore.

„Na pod!“ zakomandira starejšina. Bilo je soparno v sobi. Vsa miza se dvigne, starejšina podá nevesti roko in veli: „Po postavi — prvi ples z menoj!“ Odšumela so rahlo njena bela krila iz sobe, starejšini

so pa škripali črevlji in žvenkljala težka veriga pri uri. Nekateri gostje so se razpostavili pod jablano na vrtu, zažgali viržinke in za kratek čas metali otročajem krajcarje čez planke.

Jaz sem šel zadnji za plesavci na pôd. Tam sem čakal — tat s slabo vestjo — da bi mi bila dana prilika zaplesati enkrat z nevesto in izpovedati se svojega greha. Zakaj vselej, kadar sem zrl v njene oči, se mi je zdelo, da to oko išče nekaj izgubljenega — nekaj

ročni dan iskreno zasmejala. Jaz sem pa bil tako neizmerno vesel tega smeha, vesel tega velikodušnega odpuščanja, da me je spremila pozna noč veselo pevajočega po mehkih stezah domov. — — — — —

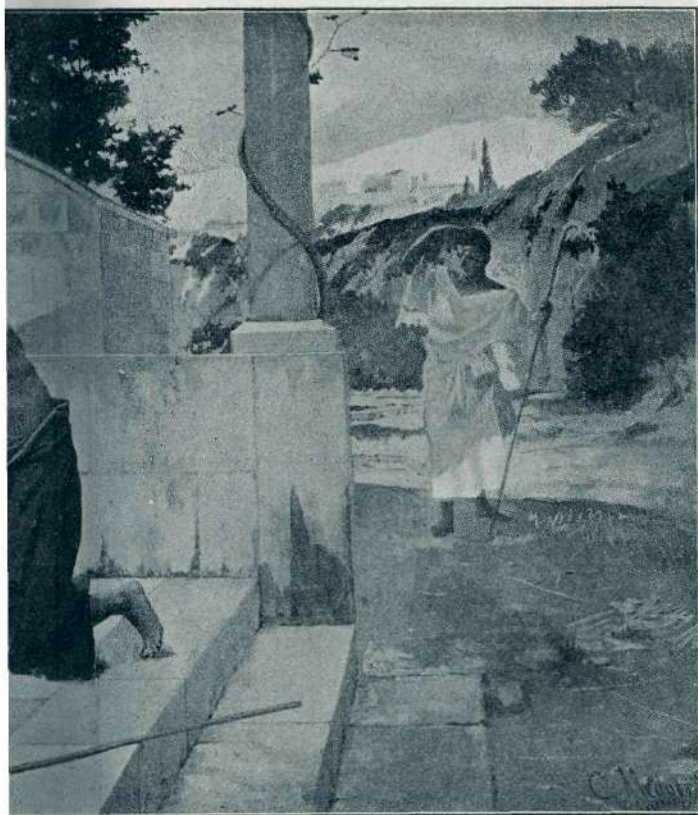
Za nekaj dni sem dobil v sobi na mizi citre in na citrah tole drobno pismo:

„Igrala nisem iz ljubezni do godbe, igrala sem iz ljubezni do same sebe. Moje srce je moralo imeti studenec, kamor se je izlivalo v mladostnem hrepenenju. Tisti večer sem se poslovila od svoje mladosti, pred menoj so drugi cilji. Imejte poslej citre Vi — in izročajte v brezskrbni mladosti svoje srce tem strunam.“

* * *

Zavrgel sem svoje citre, njene pa čuval in ljubil kot zaklad. Spoznal sem jasno, da tudi jaz ne igram iz ljubezni do glasbe, da sem tudi jaz egoist, da so mi strune vedno zvesto zavetje, kamor hodi pevat in jokati mlado, neizkušeno srce. In tožilo je pre-pogosto ob citrah moje srce, a često se je radovalo in vriskalo. Strune so pa vedno čutile z menoj; tiho so me tolažile, otožno zdihovale, pa tudi razkošno rajale z mojim srcem vred. Še bi vedela povedati tista borna sobica z lesenim stropom in črvivim tramom, pod katerim sem bival v počitnicah, kaj vse so pevale moje citre. Zelene trate smo stavili v puščave, zidali smo gradove v oblake, z rožno lučjo smo preplavljali svet, roke smo širili v objem tudi tistim, ki so nosili dokaj skritega strupa v črnih srcih.

Toda prišel je tisti avgustov večer, večer z gromom in bliskom, z viharjem in ploho. Za oknom sam stal in sem drgetal. Z nepremagljivo silo so se vzbudili sredi piša in hrupa vsi tisti akordi, katere sem nekdanj ukradel pod oknom zaročene deklice. Spomnil sem se slovesa od mladosti, zavedel sem se jasno, da se nocojšnji večer poslovim takisto tudi jaz, kot so se poslovili že milijoni. Toda njeno slovo — in slovo moje? Tedaj jasna in mehka noč, navdana z vonjem

— Slikal C. Medović.

bljeni sin.

ukradenega. Doplesali so vsi po vrsti v kratkih turah: starejšina, drug, župan. Zabučale so trombe v drznem valčku in tedaj sem zaprosil še jaz mlade neveste za ples. In ko se je zibala rahlo v mojih rokah, se mi je zdelo, da to ni ženska, da je le pesem, tista nežna pesem, stkana iz najjasnejših glaskov in ovita s pajčolanom čistih akordov. Odkril sem ji svojo tatvino in prosil odpuščanja. Tedaj se je prvič na po-

poezije, prepojena z balzomom poletnega večera, in v to morje sladko dremajoče narave se je rahlo potapljajl čolnič njene mladosti. A danes? Razbrzdani elementi igrajo orgije, da ječi sleme, da šklepetajo stekla, da se vije drevje, da pokajo in vzdihajo stara, orjaška debla. To naj bi bilo moje slovo od mladosti? — — — „Dà, to je tvoje slovo!“ Grom mi je odgovarjal. „Zadnje nitko, s katero je še privezano tvoje srce na življenje, to zadnje nitko pretrgaj, da boš vreden bodočega zvanja, da boš kos novim ciljem. Če te boli, nič ne dé. Izjokaj se zadnji večer! Poslej ne boš smel jokati, ker boš moral biti — mož!“ ...

In pritekla je ena — samo ena solza po mojem licu in je kanila na grob moje mladosti. V duši so se odzvale še enkrat ubrane strune, a pele so pogrebno pesem brezskrbnim mladim dnem, potem pa izdonele votlo kot zazvenčé lopate pogrebcev, vržene navskriž čez novo grudo — in potem so se razglasile in umolknille za vedno — — —

Prismejalo se je po viharju krasno avgustovo jutro. Pozdravilo me je veselo-resno zvonjenje, ki je pelo visoko pesem: „Življenje ni praznik!“ Čutil sem sicer vso resnobo te pesmi, a razumel je nisem. Legla mi je na dno srca in za vedno pregnala mehke akorde one sanjave poletne noči. Raztrgala je rahlostkano zaveso, obsijano z lučjo rdečelične zarje, in me peljala skozi zaveso — iz paradiža — na trnjevo zemljo. Moje noge so se zadevale ob trnje in osat; onstran zaveso ni bilo mehkih stezic, ni bilo vonjivih kelihov pisanih cvetov, a bilo je mnogo čerí, mnogo vročega peska, da mi je klecalo trudno koleno, in obnemogel bi bil stokrat, da mi ni dalo tisto avgustovo jutro v roko zlate čaše, napojene s čisto roso večne moči in edine zmage. S to čašo sem romal po trnjevi zemlji — romam še sedaj in z mano so romale razglašene — njene citre.

* * *

Sedaj ne romajo več z menoj njene citre — — — — —

Pred „hišo mrtvih“, — če dovoliš, veliki Rus, da nazivljem s tvojim naslovom dom siljencev, v katerem bivam — pred hišo mrtvih je obstal črni voz. Straža je zvedavo stopila pred vrata, veliki ključ je zahreščal v durih in iz skrivnostne notranjosti črnega voza je stopil — deček štirinajstih let, spremljan s skrbnim varstvom bajoneta. Dečkovo lice je bilo okroglo kakor jabolko in zapčeno liki sežgana ilovica. Velike polnočne oči so nemirno gorele pod črnimi obrvi; bujni, ogljasti lasje so bili razmršeni, polne rdeče ustnice pa kakor v strahu nekoliko razprte, in za njimi se je lesketala bela črta zdravih zob.

Strah mu je legal na lice, ko je stopal za paznikom od vrat do vrat. Težka omrežja so se odpirala in zapirala, mogočna rešta ključev v rokah paznikovih je rožljala in odmevala v srcu dečkovem kakor zvon smrti.

Prišla sta pred trdna lesena vrata, zahreščala sta dva zapaha, zakrulila ključavnica in odprt je bil stan za prihodnjo noč, ozek in temen stan za sina prirode in svobode — za dečka cigana — Šandora. — Hlebček kruha, lonček vode in kositarno skodelo prežganke so mu postavili v celico, potem so zopet zakrulile duri, zarigali zapahi, in težki koraki in zveneči ključi so odbobneli po dolgem mostovžu.

Cigan Šandor je bil sam. Pogledal je hlebček, ozrl se na prežganko, a ni se dotaknil ničesar. Segel pa je hlastno po vodi in izpil vso do zadnje kaplje. Strah in iznenajenje sta ga užejala. Bil je truden od transporta, truden od pogleda strogih obrazov, ki so ga srečavali celo dolgo pot. Zato ga je veselilo, da je bil vsaj sam. Legel je truden na trdo slamnico, oči je uprl v sivkasti strop in mislil je na bridko ločitev.

Vzbudili so se mu vsi lepi večeri, ko je prenočeval pod šotorom vesoljnega neba, na katerem je gorelo toliko jasnih svečk. Gledal je pred seboj kratkočasno plapolajoči ogenj, ob katerem je sedela njegova stara mati — stara zgrbana ciganka, ki je momljala z brezzobimi čeljusti monotono pesem z ogrske puste. Domislil si je pri-

povedek in naukov starih ciganov, spomnil se suhega konja, katerega je tolikrat jezdil, kateremu je mulil sveže trave ter ga vlekel — starega potrpežljivca — za ušesa in za grivo. Prehodil je v duhu še enkrat vse dolge ceste, vse temne gozde, puste stepe, trge in vasi, poiskal skrivne ciganske brloge pa svetle dvorane, kjer so sedevali lepi gostje, kjer se je pilo in plesalo ob ciganski godbi. In tudi on je brenkal na citre, in prav njega so tako radi imeli, njega, črnega ciganka, da so mu metali v klobuk piškotov in belega kruha, vabili ga k mizam, da je zaigral solo in zapel cigansko himno.

In sedaj — sedaj je vse proč... Družba je razkropljena, na vse vetrove so jih razgnali, vsem so vzeli zlato prostost — in on ne ve, kje je mati, kje so sestre, kje je Bara, s katero sta igrala tolikrat duet, kateri je vselej prihranil piškotov in belega kruha, kateri je strgal pečeni krompir in ji iskal sladkih korenin po bukovih gozdih. Vse je izginilo, vsega so ga oropali, vzeli mater, vzeli glavarja, vzeli Baro, vzeli, ah, vzeli celo — citre. Prodali so celo tiste lepe citre, ki so prebrenkale že en rod, prehodile toliko sveta, razvedrile toliko src, zaslužile toliko belih šestic — da, prodali so te citre, ker je on — tat. Tat! Seveda. Na bogato njivo je šel in nakopal krompirja, da bi ga večerjal in da bi ga lepo rumenega podajal Bari, in zato bi mu ona prišla na klobuk zelen trak, katerega je našel sredi ceste. In za krompir so prodali njegove citre, ki jih ne preplača nobeno zlato — celo špansko zlato ne...

Šandoru se je storilo inako, da se je preobrnil na slamnici, legel na obraz in tiho jokal v suho slamo mokre solze — za citrami. — — — — —

Preteklo je že dokaj mesecev. Črni cigan Šandor je dokaj obledel; njegovo oko ni bilo več živo oglje, mračna meglica ga je zastirala. Navaditi se ni mogel vseh teh železnih vrat in železnega reda. Da, poslušen je bil, krotek in skromen, toda ta red, ta, za druge tako prostrana, zanj pa tako ozka stanovanja, dan za dnem isti zvonec trdega

povelja, brez izpremembe, brez veselih noči v gozdu, brez veselega cestovanja križem sveta. — Do smrti bi se ne sprijaznil s tem redom, a prenašal ga je vdano in pokorno; trpel bi celó radostno — samo da je imel nekaj — — — A tisto so mu prodali za krompir — — —

Kadar so korakali vojaki z godbo po mestu, je vselej stopil Šandor k zamreženemu oknu ter stal zamišljen v krepke akorde, ko je godba že davno odigrala. Prsti so mu trepetali po železni mreži in njegova duša je poslušala odmeve prodanih citre, in v takih sanjah bi bil visel na oknu pol večnosti, da ga ni pozval vselej strogi ukaz nazaj na dolgočasni čevljarski stolček.

Večkrat sem ga opazoval in smilil se mi je. Pa ga poprašam nekoč:

„Šandore, ti dolgočasuješ?“

„Dà, gospod!“

„Pa kaj bi rad, da ne boš tako žalosten?“

„Citre, gospod!“

„Citre? Ali znaš igrati?“

„Dà, gospod! Znam, gospod!“

„Ko bi ti dal svoje? Jaz imam citre!“

„Ah, gospod! Prosim lepo, gospod! Citre mi dajte, gospod!“

Njegovo oko je zažarelo, roki je dvignil proseče k meni, odreči mu ni bilo mogoče in obljubil sem mu, če bo priden, da dobi citre.

Kako je poslej šival na stolčku, kako poslušal v šoli! Črkica mu ni smela uiti, in solze so mu stopale v oči, če ni mogel dobro in hitro odgovoriti — vse samo za citre. Kadar je začul moje stopinje na dvorišču, ga je gnalo k oknu, da vidi, če prihajajo citre in ker jih še ni bilo, je bil otožen, a delal je pridno in naglo, da bi zaslužil citre.

Godba je igrala neke nedelje v okolici. Šandor je slonel zopet na omrežju, bobnal s prsti po železu in sanjal sanje — svobodnega ciganskega življenja. Tedaj se prikradem tiho v sobo in položim citre na mizo, da so zadonele strune.

Cigana je spreletelo. Odskočil je od okna, oči so se mu razširile, v široki vrsti

so zablesteli beli zobje, lica mu je podplula kri, roke je dvignil kakor za molitev in z nekim svetim spoštovanjem se je bližal mizi, kjer so ležale citre.

„Tu imaš citre! Bodi priden, pa jih za-slужиš!“

„Bom, gospod, priden bom, gospod!“

Poljubil mi je roko, in na njej sem čutil vlažno gorkoto solze, ki je pritekla iz črnih oči. Nato je prijel citre, stisnil jih k sebi, kot pritisne mati dojenčka, če se boji, da bi ji ga ne iztrgali iz naročja. Dolgo let razglašene strune so kmalu zadonele v iskreni harmoniji, in po sobi je zaóčila svobodna ciganska pesem.

* * *

Šandorja ni več med siljenčki. Prišel je dan svobode, in cigan je poromal s citrami, za katere mu je ustvarjena roka in srce, v širni svet, v svojo prostost, po kateri mu je koprnela duša.

Naj se je veseli, zlate prostosti!

Jaz pa prosim tebe, bela nevestica iz davnih dni, ne bodi huda name, ker sem podaril — tvoje darilo. Morda te še sreča kdaj črni cigan Šandor in zaigra tebi in tvoji deci — na tvoje citre in ti zbudi sladki spomin na tisti bajni večer, ko si se poslavljala od rahle mladosti in ko nisi vedela za tatu, ki je tajno stal pod jablano in kradel — tvoje akorde v svoje srce.

Zarnice.

Nad mano se zgrinja večer,
življenja večer in narave,
Nobenega žarka nikjer,
da pota obsveti goščave.

Da pač! Za gorami ob Savi
igrajo nebeske zarnice,
kot daljni, ognjeni pozdravi
jasné obledelo mi lice.

Dežele odsevi so zlati,
kjer dvigal me sladek je vzlet,
kjer moral sem v grob zakopati
življenskega jutra leskét.

Hrepenenje.

Kdo zna zatreti hrepenenja moč
po ljubi, nezvenljivi sreči?
Kogá ne straši groba črna noč,
trhljivost lepih udov v strašni ječi?

Povrni vendar se, moj mračni duh,
v domovje svojega izvora!
S solzami že namočen je moj kruh,
opravljena za greh pokora.

Anton Medved.